

5. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 р. №93/96 : за станом на 15.01.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Реверчук С. К. Інвестологія: наука про інвестування: [Навч. посібник] / С. К. Реверчук , Н. Й. Реверчук, І. Г. Скоморович [та ін.]. – Атіка, 2001. – 264 с.

Summary. The problem of the forming effective mechanism of foreign direct investment in context of institutional economy is analyzed.

Keywords: foreign direct investment, institutional economy, efficiency.

УДК 658.81:622.33

Трушкіна Н.В.,
науковий співробітник,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК НАПРЯМ РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

*Дослідження виконано в рамках науково-дослідної роботи ІЕП НАН
України «Розвиток публічно-приватного партнерства в процесі
модернізації вугільної промисловості та теплової енергетики» (номер
держреєстрації 0115U001638).*

*Виявлено тенденції сучасного розвитку збутової політики
вугледобувних підприємств України. Визначено пріоритетні напрями
вдосконалення організації збутової діяльності в контексті
реформування вітчизняної вугільної галузі.*

Ключові слова: вугледобувне підприємство, збутова діяльність,
організація, пріоритетні напрями, реформування.

В Енергетичній стратегії України до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» підкреслено про необхідність формування «системи прямих ринкових відносин між виробниками вугілля і його споживачами» [1, с. 52]. У рамках «Концепції Державної цільової економічної програми реформування вугільної промисловості на період до 2020 року» заплановано забезпечення «створення умов для функціонування вільного ринку вугілля, зокрема вжиття заходів з встановлення ринкової ціни реалізації вугільної продукції, ліквідації посередників» [2].

Однак, як показують дослідження, в сучасних умовах нестійкої національної економіки на підприємствах вугільної промисловості спостерігається тенденція недостатньо ефективної організації збутової діяльності. Це відбувається в результаті впливу таких інституційних чинників, як постійні коливання кон'юнктури ринку вугілля через нестабільність попиту (профіциту або дефіциту); збільшення заборгованості за реалізовану вугільну продукцію; обмежений обсяг фінансових коштів; недосконала система контрактних взаємовідносин вугледобувних підприємств з різними категоріями споживачів вугільної продукції внаслідок недостатнього врахування особливостей їх обслуговування.

Тому *мета даного дослідження* полягає у визначенні пріоритетних напрямів удосконалення організації збутової діяльності в контексті реформування вугільної промисловості України.

За даними Державної служби статистики України, обсяг видобутку вугілля в Україні скоротився за 2007–2015 рр. з 58,9 до 29,9 млн. т, або на 49,2% [3, с. 98; 4, с. 258]. У той же час загальний обсяг споживання вугілля в Україні зменшився на 36,2% (з 71,0 до 45,3 млн. т) за рахунок скорочення обсягу споживання для перетворення вугілля в інші види палива та енергію на 38,3% (з 64,2 до 39,6 млн. т) і для неенергетичних цілей – на 93,3% (з 1,5 до 0,1 млн. т).

У структурі загального споживання вугілля в Україні питома вага споживання для перетворення вугілля в інші види палива та енергію в 2015 р. становила 87,3% (у 2007 р. – 90,4%), кінцевого споживання – 12,4% (у 2007 р. – 7,4%), для неенергетичних цілей – 0,3% (у 2007 р. – 2,2%) [5; 6].

Основними споживачами вугільної продукції в Україні є енергетика (виробництво теплової та електричної енергії) та промисловість. Практично весь обсяг коксівного вугілля і коксу споживає металургійне виробництво. При цьому в структурі споживання вугілля частка енергетичного сектора зросла за 2007–2015 рр. на 13,2%, або з 48,6 до 61,8%. Питома вага власного споживання вугілля енергетичним сектором, навпаки, зменшилася на 1,1% (з 4,4 до 3,3%), кінцевого споживання – на 4,6% (з 27,6 до 23%) у результаті скорочення питомої ваги побутового сектора – на 2,4% (з 3,5 до 1,1%), неенергетичного використання – на 1,6% (з 2,9 до 1,3%), інших категорій споживачів – на 2,8% (з 4,2 до 1,4%).

У даний час особливістю розвитку вітчизняної вугільної промисловості є зниження обсягу експорту вугілля і, відповідно, зростання його імпорту (як правило, коксівного та антрациту). За даними Державної служби статистики України, обсяг експорту вугілля скоротився за 2007–2015 рр. на 83,8%, або з 3,7 до 0,6 млн т, а обсяг імпорту вугілля збільшився на 10,6%, або з 13,2 до 14,6 млн т. При

цьому спостерігається тенденція перевищення обсягу імпорту над експортом вугілля. Якщо у 2007 р. значення цього показника становило 3,6, то у 2015 р. – 24,3 рази. Сальдо експортно-імпортних операцій зі збуту вугілля має негативне значення [5; 6].

У той же час обсяг імпорту коксівного вугілля збільшився за 2007–2015 рр. на 11,3% – з 11416,1 до 12700,6 тис. т. Частка імпорту коксівного вугілля в загальному обсязі імпортних поставок вугілля в Україні становила в 2015 р. 87%. Більш критичною (з точки зору внутрішнього забезпечення) спостерігається ситуація на ринку антрациту. У 2007–2013 рр. антрацит імпортувався в Україну в незначних обсягах. Тільки в 2014–2015 рр. для забезпечення потреб енергетики імпортовано 1–2 млн. т антрациту [7].

Загальний обсяг імпорту вугільної продукції склав у 2016 р. 15,6 млн. т на суму 1,47 млрд. дол. США. З Російської Федерації в Україну імпортовано вугільної продукції на суму 906 млн. дол. США (це 61% обсягу поставок антрациту), із США – 212 млн. (14% поставок), з Канади – 943 млн. дол. США (6% поставок). Крім цього, вугілля закупають у Польщі, ПАР, Австралії. При цьому слід зазначити, що якщо середня ціна 1 т вітчизняної товарної вугільної продукції становила в 2016 р. 1300 грн. (у 2015 р. – 1118,3 грн.), то російського вугілля – 85 дол. США, польського – 99, канадського – 106, австралійського – 109, американського – 112 дол. США [8].

Узагальнюючи досвід функціонування ринків коксівного та антрацитового вугілля в Україні, можна відзначити, що обидва сегмента орієнтовані переважно на експорт. Аналіз статистичних даних свідчить про зростання обсягу експортних поставок коксівного та антрацитового вугілля в 2007–2014 рр. Так, обсяг експорту коксівного вугілля збільшився за цей період в 12,2 рази (з 198,7 до 2414,6 тис. т), а його питома вага в загальному обсязі експорту вугілля зросла на 28,9%, або з 5,4 до 34,3%. Обсяг експорту антрациту збільшився за 2007–2014 рр. у 1,6 рази (з 2694,5 до 4263,0 тис. т), а його частка скоротилася на 12%, або з 72,6 до 60,6%. У 2015 р. спостерігалася тенденція істотного зменшення обсягу експортних поставок коксівного вугілля. А експортні операції зі збуту антрациту зовсім не здійснювалися [7].

Слід відмітити, що все це приводить до розбалансування енергетичного балансу України, відтоку фінансових ресурсів із державного бюджету на здійснення імпортних поставок вугілля унаслідок високого рівня цін на покупку (з урахуванням витрат на транспортування). Отже, виявлені особливості експортно-імпортних операцій зі збуту вугільної продукції доцільно враховувати при коригуванні Енергетичної стратегії України до 2035 року та Концепції Державної цільової економічної програми реформування вугільної промисловості на період до 2020 року.

Виходячи з особливостей функціонування вугледобувних підприємств в умовах нестабільності попиту на вугільну продукцію та сучасних тенденцій розвитку інституціонального середовища визначено пріоритетні напрями вдосконалення організації збутової діяльності в рамках реформування вітчизняної вугільної галузі:

– пропозиції щодо підвищення якості та рівня обслуговування споживачів вугільної продукції в контексті концепції маркетингу взаємовідносин, сутність яких полягає у формуванні:

✓ клієнтоорієнтованого підходу до обслуговування споживачів вугільної продукції на основі їх диференціації, який на відміну від існуючих враховує обсяги щорічного попиту різних груп споживачів і виявлення їх особливостей;

✓ системи контрактних взаємовідносин вугледобувного підприємства з велико-, середньо-і дрібнооптовими споживачами вугільної продукції; при оформленні контрактів на поставку вугільної продукції великооптовим споживачам доцільним є включення такого пункту, як 30–50% передоплати або відстрочення платежів за відвантажене вугілля на певний термін;

при цьому при реалізації вугільної продукції великооптовим споживачам слід враховувати той факт, що сплата за відвантажене вугілля споживачами може здійснюватися несвоєчасно; тому сума платежу, яку має сплатити великооптовий споживач за відвантажену вугільну продукцію, збільшується на суму штрафу за несвоєчасне виконання своїх грошових зобов'язань;

у зв'язку з тим, що великооптовим споживачам необхідні значні обсяги вугілля, при відвантаженні застосовується залізничний транспорт; формування графіків транспортування здійснюється з урахуванням часу в дорозі і часу розвантаження вагонів;

відмінністю контракту на поставку вугільної продукції середньооптовим споживачам має бути те, що умовою сплати є 100% передоплата, а також вибір виду транспортного засобу залежно від обсягів відвантаження; особливістю контракту на поставку вугілля дрібнооптовим споживачам є 100% передоплата за надані послуги «вугілля плюс поставка» або «вугілля без поставки»;

– розробка моделі збутових мереж в умовах нестабільності попиту на вугілля, сутність якої полягає в домовленості вугледобувних підприємств з теплоелектростанціями; при цьому останні контролюють поставки вугільної продукції, формують ціни на вугілля (які можна розглядати як інвестиційні ресурси в розвиток вугледобувних підприємств);

– формування методичного підходу до вибору оптимального каналу збуту вугільної продукції; як показують розрахунки, збут вугілля, як

правило, здійснюється за прямими каналами (майже 80% обсягу реалізації становлять прямі поставки вугільної продукції споживачам);

– обґрунтування доцільності створення синдикату на основі домовленості вугледобувних підприємств різних форм власності з метою організації, контролю і регулювання спільної збутової діяльності на засадах державно-приватного партнерства;

доведено, що створення вугільного синдикату обумовлено необхідністю розподілу ризиків між вугледобувними підприємствами державного та приватного секторів та їх мінімізації; організації безперервних поставок палива на ТЕС; забезпечення гарантованих каналів збуту продукції для державних вугледобувних підприємств; своєчасного реагування на зміни попиту на вугільну продукцію;

– правове регулювання функціонування вугільного синдикату в Україні на основі внесення змін і доповнень до формулювання ст. 120 Господарського кодексу України, а саме розширення переліку організаційно-правових форм об'єднань підприємств на прикладі створення синдикату, під яким пропонується розглядати «організаційну форму існування різновиду картельної угоди, що передбачає реалізацію продукції, яку вироблено учасниками об'єднання, через створення спільного збутового органу або збутової мережі одного з учасників синдикату»;

– внесення змін і доповнень до проектів Закону України «Про ринок вугільної продукції», Енергетичної стратегії до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», Концепції Державної цільової економічної програми реформування вугільної промисловості на період до 2020 року, що дозволить забезпечити ефективне функціонування вугільного синдикату;

– підвищення ефективності організації збутової діяльності вугледобувних підприємств та управління їх взаємовідносинами із споживачами на основі використання сучасних інформаційно-комунікаційних та логістичних технологій;

– впровадження електронної біржової торгівлі вугіллям як ринкового механізму сталого розвитку вітчизняної вугільної галузі, що сприятиме формуванню оптимальних цін на вугільну продукцію.

З метою підвищення ефективності організації збутової діяльності підприємств вугільної галузі України пропонується внести ряд змін і доповнень до законодавчих і нормативно-правових актів, що регулюють процедури здійснення біржової торгівлі:

– до розділу VI «Біржові операції та правила біржової торгівлі» Закону України «Про товарну біржу» включити механізм організації та регулювання електронної біржової торгівлі з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;

– проект Закону України «Про ринок вугільної продукції» доповнити інформацією про впровадження електронної системи біржових торгів вугіллям, яка має віддалений доступ для учасників, з цифровим та електронним ступенем захисту, що здійснює кліринг і забезпечує розрахунки;

– Енергетичну стратегію до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» доцільно розширити інформацією стосовно технологій, процедур та інструментарію для організації та реалізації електронних біржових торгів вугіллям;

– до проекту Концепції Державної цільової економічної програми реформування вугільної промисловості на період до 2020 року включити такий пункт, як «впровадження електронної біржової торгівлі вугіллям».

Внесення відповідних поправок сприятиме скороченню кількості посередників на ринку вугільної продукції, створенню рівних умов для вугледобувних підприємств державного і приватного секторів, прозорому формуванню ціни на вугілля на основі змін і коливань кон'юнктури. Це, в свою чергу, дозволить забезпечити своєчасність формування енергетичного балансу України та зменшити тиск на валютний ринок у результаті виявлення реального обсягу експортно-імпортних операцій з продажу вугілля.

Реалізація комплексу заходів з удосконалення організації збутової діяльності в контексті реформування вугільної промисловості України дозволить одержати економічний ефект, до складових якого можна віднести:

✓ зниження рівня ризиків і збитків за рахунок своєчасного реагування на виникнення можливих форс-мажорних обставин під час транспортування і реалізації вугільної продукції;

✓ економія витрат на збутову діяльність у результаті підвищення рівня узгодженості дій між вугледобувним підприємством і вантажно-транспортним управлінням при укладанні контрактів на надання транспортних послуг; формування оптимальних графіків руху вагонів; раціонального використання вагонів за вантажопідйомністю; скорочення часу на обслуговування споживачів вугільної продукції.

Список використаних джерел

1. Енергетична стратегія України на період до 2035 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>.
2. Концепція Державної цільової економічної програми реформування вугільної промисловості на період до 2020 року (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245127741.

3. Статистичний щорічник України за 2007 рік. – К.: Держ. комітет статистики України, 2008. – 572 с.
4. Статистичний щорічник України за 2015 рік. – К.: Держ. служба статистики України, 2016. – 576 с.
5. Енергетичний баланс України за 2007 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Енергетичний баланс України за 2015 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Вугілля. Залежність України від імпорту енергоносіїв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://greenergy.com.ua/info-data/vugillya-zalezhnist-ukrayini-vid-importu-energonosiyiv/>.
8. Де Україна купує вугілля – інфографіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/economics/_de-ukrayina-kupuje-vugillya-infografika/751766.

***Summary.** Tendencies of the modern development of the marketing policy of coal-mining enterprises of Ukraine are revealed. Priority areas for improving the organization of marketing activity are identified in the context of reforming the domestic coal industry.*

***Keywords:** coal-mining enterprise, marketing activity, organization, priority directions, reforming.*

УДК 334.012.64

Феєр О.В.,

к.е.н., доцент,

доцент кафедри менеджменту та управління економічними процесами,

Мукачівський державний університет,

м. Мукачево

Рубіш М.А.,

к.е.н.,

доцент кафедри менеджменту та управління економічними процесами,

Мукачівський державний університет,

м. Мукачево

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Обґрунтовано важливість розвитку малого бізнесу як базового структурного елемента ринкової економіки. Охарактеризовано структуру бізнесу (великий, середній і малий (мікро) в Україні та